

N.H. Memmedova

Lenkeran Devlet Üniversitesi, Bakü, Azərbaycan (e-mail: elmmmerkezi@gmail.com)

Bağımsızlık Dönemi Lenkeran Edebi Ortamında Nesir (Düzyazı)

Özet

Makalede bağımsızlık dönemi Lenkeran'ının edebi ortamında edebi nesrin gelişim yolları incelenmiştir. Aynı zamanda, yazarların eserlerini kapsayan ana başlıklar ve Lenkeran edebi ortamındaki destanın en popüler türleri önceki dönemlerden farklı olarak Lenkeran'ın edebi ortamında araştırılmıştır. Hikaye, edebi nesre ayrı bir renk katan Lenkeran edebi ortamında en yaygın epik türdür. Sevda Alibeyli, Hafız Mirza, Korkmaz Kadoushi ve Mirhussein Abbas, Lenkeran edebi ortamındaki en yaygın hikayelerin yazarlarıdır. Şiir türünü sadece yazarların yaratıcılığı ile değil, aynı zamanda lirik türleriyle de karşılaştığımızı belirtmekte fayda var. Özellikle, Mesudi Devrani ve Korkhmaz Kadushi'nin yaratıcılık tipi budur. Bağımsızlık döneminde, Lenkeran'ın edebi ortamında, yeni türün, anlatı türü kadar geniş kapsamlı olmadığı görülmüştür. Lenkeran'ın edebi ortamında, yeni tür, aynı zamanda özel bir önem kazanmış olan epik türlerden biridir. Modern dönemde en yaygın epik türlerinden biri de denemedir. Ne yazık ki, modern edebi eleştiride yazı üzerinde kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Bununla birlikte, tespit sırasında, hem şairlerin hem de yazarların yaratıcılığındaki yazılarla sıkça karşılaşıyoruz.

Anahtar Kelimeler: nesir, hikaye, öykü, roman, Lenkeran'ın edebi ortamı, bağımsızlık dönemi

N.H. Mammadova

Lankaran State University, Baku, Azerbaijan (e-mail: elmmmerkezi@gmail.com)

Prose in the Literary Environment of Lankaran During Independence Period

Abstract

In this article the directions in the development of literary prose in the literary environment of Lankaran during the period of independence has been investigated. At the same time, the main topics covered by the works of the writers, as well as the most popular genres of the epic type in Lankaran literary environment, different from the earlier periods, have been investigated and defined. It is known that during the investigations unlike previous periods literary prose has started to develop in the literary environment of Lankaran on both the subject and form in the independence years. Story is the most common genre of epic type in Lankaran literary environment which adds separate colour to literary prose. Sevda Alibeyli, Hafız Mirza, Korkmaz Kadoushi and Mirhussein Abbas are the authors of the most common stories in the Lankaran literary environment. It is also worth mentioning that we meet the genre of poetry not only in the creativity of writers, but also in the genres of lyrical genres. Particularly, this is the type of creativity of Mesudi Devrani and Korkhmaz Kadushi. It is true that in the literary environment of Lankaran during the independence period, novel genre did not take as wide-ranging as narrative genre. In the literary environment of Lankaran, novel genre is also one of the genres of the epic type, which gained a special position. One of the most widely spread genres of epic in modern period is essay. Unfortunately, no extensive research, on the essay has been made in modern literary criticism. However, during the investigations, we frequently meet essays in the creativity of both poets and writers.

Key words: prose, story, narrative, novel, Lankaran literary environment, independence period

Makalede bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında nesir türünün gelişim yolları araştırılmıştır. Bunun yanısıra nesir yazarlarının eserlerinde değindikleri ana konular ve ayrıca epik türün Lenkeran edebi ortamında en çok kullanılan türleri araştırılarak belirlenmiştir. Bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamına baktığımızda, sanat nesrinin benzersiz bir gelişim çizgisini görebiliriz. Bununla birlikte, bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamına göz attığımızda edebi nesrin kendine özgü gelişim çizgisini gözlemlemiş bulunuyoruz.

Araştırmalara göre bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında nesir yaratıcılığı ister konu ve isterse de şekil açısından şiir alanında olduğu gibi kapsamlı değildir. Lenkeran edebi ortamında yazarlar şairlere oranla azınlık oluşturuyor desek daha doğru olur. Genellikle Lenkeran edebi ortamının önceki dönemlerini gözden geçirdiğimiz zaman nesir eserleri ile hemen hemen pek karşılaşmıyoruz. Ayrıca, Mirhaşım Talışlı tarafından yürütülen "19. yüzyıl Lenkeran Edebi Ortamı" konulu araştırmada, Lenkeran edebi ortamında 19. yüzyıla kadar herhangi bir nesir örneği bulunmamaktadır.

Bölgenin önceki dönemleri daha çok klasik türde yazılmış şiir örnekleri ile zengindir. Netice olarak edebi nesrin Lenkeran edebi ortamındaki varlığını ister konu isterse de şekil olarak sadece bağımsızlık döneminde bulduğu sonucuna varabiliriz. İşte bu yüzden şiirlerde karşılaştığımız farklı konular ve bu konuların çeşitli türlerini nesir eserlerinde kapsamlı şekilde göremiyoruz. Bununla birlikte, edebi nesrin şiirden daha az olmasına rağmen, Lenkeran edebi ortamında yeterince edebi nesir örneklerini görebilmekteyiz.

Bağımsızlık dönemine ait Azerbaycan edebiyatında nesir türündeki eserlere baktığımızda, "Azerbaycan halkının sosyo-politik yaşamındaki ve manevi tarihsel durumundaki köklü değişiklikler" in ortaya çıktığını görebiliriz: ulusal egemenliğin kazanılması, bağımsız devletin restorasyonu, milli kimliğin dünyada meydana gelen süreçlere doğrudan katılımı, kendini bir bütün olarak Azerbaycan edebiyatının yanı sıra Azerbaycan nesir eserlerinde de göstermiştir.

Edebiyatın tür hafızası ile sosyal olaylar arasında doğrudan veya dolaylı ilişkiler somut tarihi durumlarla ilgilidir.

Milletin ruhu ile ahlaki açıdan kendini ifade etmenin 90'lı yıllara ait nesir eserlerinde daha kapsamlı şekilde ortaya çıkması, bazı sorunlar - durumlar çevresinde meydana gelmektedir.

Böyle durumda gerçek durumla kendi ataleti ile gelişen edebiyat arasında uyum sağlandığı gibi tezatlar ve çelişkiler de gözlemlenir.

Genellikle Azerbaycan edebiyatında hissettiğimiz atmosferi aynen Lenkeran edebi ortamında da görebiliriz.

Araştırmamızda, epik türün aşağıdaki şekillerinin bölgede daha geniş yayıldığını görmek mümkündür.

- 1) Hikaye
- 2) Öykü
- 3) Roman

Edebiyat bilimcisi Nizameddin Şemsizade kendi araştırmalarında hikaye konusunda güzel bir benzetme yaparak şöyle demiştir: “Hikaye edebiyatın dışıdır. Küçük bir dış sinir sistemini uyandırarak tüm vücudu etkilediği gibi hikaye de edebiyatı etkiler” [1, s.231]. Gerçekten de yaptığımız gözlemler hikaye ile ilgili söylenen bu fikri bir kez daha onaylıyor.

Lenkeran edebi ortamında en popüler, nesir eserlerini zenginleştiren ve kendisine ayrı bir renk katmış epik türlerin en yaygın biçimi hikayedir. Sevda Alibeyli, Hafız Mirzani, Korkmaz Kadusi ile Mirhüseyn Abbas gibi yazarlar Lenkeran edebi ortamında daha çok hikaye türünde eserler kaleme almışlardır. Şunu söylemek gerekiyor ki, hikayeleri sadece nesir eserleri kaleme almış yazarların değil, ayrıca lirik türde yazan şairlerin yaratıcılığında da görebiliriz. Özellikle Mesudi Dövrän ile Korkmaz Kadusi buna örnek gösterilebilir.

Bölgedeki yazarlar hikayelerinde en çok sıradan insanların günlük yaşam tarzı, düşünceleri ve duygularını anlatmışlar.

Hikaye türünün ana özelliği, yazarların günlük yaşam olaylarını, insan düşüncelerini bu veya diğer derecede kompakt, özlü bir biçimde ifade etmeleri için ortam sağlamasıdır.

Bildiğimiz gibi, bağımsızlığımızın ilk yıllarında, tarihsel olaylar bir şekilde edebiyatı da etkilemiştir. Özellikle, kanlı ocak olayları edebiyatın ana konularından biri haline gelmiştir.

Bağımsızlık dönemine ait Azerbaycan edebiyatında olduğu gibi Lenkeran edebi ortamının da ana konulardan biri savaş ve savaşın sonuçları, 20 Ocak olaylarının tüm çıplaklığı ile tanımlanmasıydı. Bu açıdan Mirhüseyn Abbas'ın hikayeleri daha fazla dikkat çekiyor. Onun “Şehit annesi” hikayesindeki Şafika anne, “Ata gelişi” hikayesindeki 20 Ocak olayları sırasında şehit düşmüş Azeri annelerin şahsında yarattığı Bergüşat öğretmen, “Tenha gül” hikayesindeki Sabri dayının şahsında ata yurtlarını zorunlu koşullar nedeniyle terk etmiş ve mültecilik hayatı yaşayan dedelerimizin genelleştirilmiş karakterlerinin somut örneğidir. Savaşın gerçek acıyı acılarını ortaya koyan bu nesir örnekleri tarihin kanlı

sayfalarının yanısıra tüm dolgunluğuyla anımsatmaktadır. Karakterlerin iç dünyaları, yaşadıkları acılar inandırıcı ve doğaldır. Genel olarak, Mirhusen Abbas'ın hikaye yaratıcılığına göz attığımızda en çok gerçek olaylardan faydalanarak insanların kaderlerini tercih ettiğine tanık olmaktadır. Şöyleki, Mirhüseyn Abbas'ın "Çelik" hikayesindeki Seftir, "Hiyle" hekayesindeki Yaralı, "Cerime" hikayesindeki Halef, "Kahrır" hikayesindeki Rüstem, "İştah" hikayesindeki Şiraslan, "Benim Badam teyzem" hikayesindeki Badam teyze, Ateş amca, "Gazab" hikayesindeki Mammad, İsahan öğretmen, "Görüş" hikayesindeki Azer, Nüsret, Fidan hanım, "Fil balası" hikayesindeki Eliş amca, "Hasret yükü" hikayesindeki Nüsret, Lale, "Sevginin gücü" hikayesindeki Aynur, "Azize'nin yanlışı" hikayesindeki Azize, "Şalvar" (Pantolon) hikayesindeki Ased (Asat), "Donmuş bakışlar" [2] hikayesinde Nazarlı'nın, Garibe teyzenin "Hayatın acısı" [3] hikayesinde Elçin, Halide karakterleri ister olumlu isterse de olumsuz özellikleriyle beraber günlük yaşantımızda da karşılaşılabileceğimiz kişilerdir. Yazar, insan kaderi, günlük olaylar, farklı durumların çözümü, istek ve arzular ile duygu ve düşünceleri işte bu karakterler aracılığıyla okucuya iletmenin üstesinden ustalıkla gelebilmektedir.

Lenkeran edebi ortamında Korkmaz Kamil Kadusi'nin nesir eserlerinde biz aynen Mirhüseyn Abbas'ın yaratıcılığında olduğu gibi gerçek insanların başlarından geçen hayatı olaylarla karşılaşıyoruz. Önun "Yüzüncü ceylan", "Eröldüren", "Sonbeşik", "Yadplanetliler" (Uzaylılar), "Mobil tacir", "Davetname", "Gece namazı", "Sonuncu ah" [4] hekayelerini buna örnek gösterebiliriz. Lenkeran edebi ortamında en çok halkın ruhuna yatkın, vatanseverlik konularının ele alındığı şiirleri ile seçilen Mesudi Dövrän yaratıcılığında da hikaye türlerini görmek mümkündür. Şiirlerinde olduğu gibi doğma yurduna bağlılık Mesudi Dövrän'in hikayelerinde de güncelliğini koruya bilmiştir. Hayatının bir kısmını vatanından uzaklarda vatan hasretiyle geçiren Mesudi Dövrän'in hikayelerindeki karakterleri incelediğimiz zaman bu kişilerin gerçek (bire) kahraman oluşuna şahit olmaktadır.

Hatta "Yadına düşüyor" [5] hikayesinde karşılaştığımız Kerim karakteri yazarın kendisinin hayattaki karakteridir. Şöyle ki, Kerim gurbette vatan hasretiyle yaşayan, öğrencilerinin onu "Azeroğlu" diye hitap ettikleri, şairlik yeteneğine sahip olan ve 25 yıl (memleketinden) uzakta kalmasına rağmen hep (vatanını) arkadaşlarını ve yaşitlarını özleyen bir karakter olarak aynen Mesudi Dövrän'in ta kendisidir.

Hikayenin sonunda bile Kerim'in dilinden şair kendisi hakkında şunları yazmaktadır: O, vatanına geri döndü ve bir daha vatanını terk

etmedi. Babalarımız çok doğru söylemişler: “Uzak yerin halvasını heveng ilə döyerler (Uzak yerin helvasını tokmak ile döverler)”, Kerim`in azaplı ve acılarıyla dolu bir hayatı olmasına rağmen ata yurdunu terk etmemiş ve yaşadıkça anılar onu rahat bırakmamış, sık sık anılar “tazelenir” ve o da yaşadıklarını kaleme döker” [5, s.13]. Bu hikayede karşılaştığımız diğer karakterlerden biri de Nadejda`dır. Bu karakter aynı zamanda “Umut” [6] hikayesinde de yer almaktadır. Her iki hikayede en sevimli öğrencisinin karakterini ortaya koyan Mesudi Dövrän “Umut” hikayesinin sonunda öğrencisi ile arasındaki diyalogda isimlerinin sembolik anlamlarını açıklar:

“- Benim adım Mesut.

- O ne demek, anlamı nedir?

- Mutluluk.

- Sizinle konuştuğum için ben de çok mutluyum, adım Nadiya, Nadejda, umarım tekrar görüşürüz" [6, s. 39].

Mesudi Dövrän`in "İnsan" [6] hikayesinde biz şairin kendisi ile tartışmasına şahid oluyoruz. Bu şiir okuyucu üzerinde daha şiirsel bir izlenim yaratıyor. Şairin insan hakkındaki felsefi düşünceleri biraz şiirsel dilde kendini yansıtır: "Yazıyorlar, diyorlar," insan doğayı kendisine tâbi kılar ". Bu doğru ve dürüstçe bir yaklaşım değildir. Doğanın kendi kanunları vardır. O canlıdır, hayattır, yaşam kaynağıdır ve belki de ebedidir. Ona arkadaş, sırdaş olan insan, bir tabip gibi onunla ilgilenmelidir - aynen toprağa bağlı olan gerçek bir insan gibi" [6, s. 39]

Sevda Alibeyli Lenkeran edebi ortamında hepimizin bildiği tüm duygu ve düşüncelere sahip, yaşamın gerçeğini kompakt ve okunaklı bir biçimde kaleme alan bir gazeteci ve hikaye ustasıdır. O, hikayelerindeki basit gerçeklerin edebi çözümünü de basit yollarla açıklamaktadır. Yazarın hikayeleri yapısal olarak karmaşık ve gergin olmadığı için daha kolay okunabilir türdendir.

Bu açıdan onun Necibe ve Melek isimli iki arkadaşın yıllardır devam eden arkadaşlıklarının, Necibe`nin iş yerindeki davranışları ve işindeki başarısı sonucu herkes tarafından takdir edildiği ve sevildiği, fakat, Meleğ`in ise tembelliği yüzünden kimse tarafından pek sevilmediğinden bahseden "Pişmanlık", okuyabilmek için Bakü`ye geldikten sonra doğmalarından adım adım uzaklaşan ve yabancı birine dönüşen Gülnar`ın yürek burkan kaderini ele alan “Köyde kalmış “Vağzalı”, Reşat ile evliliği reddettikten sonra iş yerini, sevdiklerini kaybeden, hayatının geri kalan kısmını dilencilik yaparak geçirerek Reşad`dan yardım isteyen Gamer`in acı hayatından bahseden “Kederli görüş”, kız çocuğu doğurdukları için Tünzale ve Gülnar`ın akıttıkları göz yaşlarının arka planında toplumda kız

çocuklarına karşı gösterilen ilgisizliği eleştiren “Beyaz Gecenin Kızları”, çocukları olmadığı için akraba ve hısımlarının psikolojik baskılarına maruz kalan Toğrul ile Esmer’in hikayesini anlatan “ Esmer’in Doğum Günleri”, evlendikten sonra kayınvalidesinin dedikoduları sonucu evlilikleri biten Dilare ile Agil’in hikayesini anlatan “Yıllarca Gecikmiş Mutluluk”, Gülbeniz ve Araz öğretmenin birbirilerine karşı duydukları temiz sevgilerini ele alan “Ben, Sen ve O Telefon” [7] hikayeleri daha karakteristik özelliğe sahiptir.

Sevda Alibeyli aynı zamanda mizahi hikayeler yazarıdır. Yazarın mizahi ruh hali üzerine köklenen hikayelerde Celil Memmedguluzade’nin etkisi görülmektedir. Gerçi Sevda Alibeyli’nin nesir dili Celil Memmedguluzade de olduğu gibi keskin değildir, fakat buna rağmen o mizahi hikayelerinde toplumda olan hataları, bilgisizliği, geriliği, hırsı dolayısıyla eleştirmeyi başarıyor.

Bu yüzden onun ihtiyarlık yıllarında evlenmek isteyen, bunun için komisyoncu Hırdahanım’a para ödeme karşılığında ona karı almasını isteyen, en sonunda kandırılan, parasını, mal ve mülkünü kaybeden Kasım’ın maceralarından bahseden "Kasım'ın Karısı", herkese “bey” diye hitap eden toplumun aslında beylik iddiasında olmasını eleştiren " Kendi kendine bey duydun mu", pırlanta almak sevdası ile para toplayarak paralarını sigortalayan dayının sonunda sigortaladığı paralarının değerinin düşmesi sonucu bu paranın sadece bir çift kuş almaya yetmesini ve böylece toplumdaki para hırsını eleştiren "Pırlanta Yerine Bir Çift Sakarmeke " [7] gibi mizahi hikayeleri daha çok dikkat çekiyor.

Zakir Bağır bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında hikaye yazarı gibi adından söz ettirmeyi başaran nesir yazarlarından biridir. Edebiyat tenkitçisi Kamran Kazımov, Zakir Bağır ile ilgili şunları yazar: “... edebiyata küçük hikayeler yazarı olarak dahil olan yetenekli yazar Zakir Bağır hayattaki çeşitli olayları ustalıkla okurlarına aktarmayı başarmıştır.

Cumhuriyet basınında sık sık heyecan verici öyküler ve makalelerden bahseden yazar, yirminci yüzyılın sonlarında ve yirmi birinci yüzyılın başlarında bazı tarihsel olaylara değinerek artık kalbi giderek daha da soğumaya başlayan okuyucuyu etkilemeyi başarmıştır”[8, s.4].

Zakir Bağır’ın çeşitli konularda yazmış olduğu “Saantımdır”, “Piyango Bileti”, “İntikam Alacağım”, “And”, “Dost”, “Yangın” [8] ve diğer bu gibi hikayeleri lakonik anlam açısından bütünlüğü ile seçilmektedir.

Lenkeran edebi ortamında en önemli konulardan biri de hikayenin belgesel-öykü ve anı-hikaye türünün geniş olarak yayılmasıdır. Bölgenin

yazarları en çok belgesel – öykü ve anı- hikaye türünde kaleme aldıkları eserlerinde lakonik yaşamsal olayları, bölgenin ünlü ve saygıdeğer kişilerin hayatından alıntılarını işlemişlerdir. Bu açıdan Zakir Bağır'ın Zülfügar Ahmedzade'nin hayatını anlatan “Yadigar Kitab” [8, s.301] adlı belgesel-hikayeyi örnek gösterebiliriz. Araştırmalara göre Lenkeran edebi ortamında gerçekleşmiş olaylar veya bölgenin seçkin kişilerinin hayatını anlatan bu tür sadece hikayelerle sınırlı değildir. Biz bu geleneği öykü türünde de görebiliriz.

Şöyle ki araştırmalardan bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında öykü türünün en çok belgesel ve anı biçimlerini görmekteyiz. Örneğin Hacı Etibar Ahmedov'un bölgenin ünlü siması, Lenkeran'da ticaret ve kamu güvenliğinin sağlanması yönünde büyük işler başarmış saygın, hayırsever, cumhuriyetin onurlu ticaret işçisi Şammed Asgerov'un kısa, fakat şerefli hayat hikayesi ve faaliyetinden bahseden “Seni Unutmarız” [9] anı- öykü, hayatını, tüm bilgi ve becerisini Lenkeran'ın ekonomik, sosyal, kültürel yapılanma ve diğer alanların yükselişine adanmış Sosyalist Emek Kahramanı İsa Mammadov'un Lenkeran'da öncülük yaptığı çalışmalardan, toprağa, insanlara bağlılığından bahseden “Bir Ömrün Işığı” adlı belgesel türündeki öykü, Zakir Bağır'ın İkinci Dünya Savaşı kahramanı olan Baloğlan Abbasov'a ithaf ettiği “Menekşe Ömrü” [8, s.235] hikayesini belgesel türleri arasında gösterebiliriz. Ayrıca, belgesel türünde yazılmış öykünün yanısıra bölge edebi ortamında anı- öykü türünü de görmek mümkündür. Örnek olarak Mirze Bağirov'un "Ömürde İzler" [10] hatıra anlatısını gösterebiliriz.

Araştırmalara göre öykü bölgede hikayeden sonraki en yaygın epik türden biridir. Bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında bu türün örneklerini daha çok Hafız Mirza'nın eserlerinde görebiliriz. Onun geleneksel olmayan mezhepleri açığa çıkaran, İslam dininin otoriteden düşürülmesine, Müslümanlar arasında ayrımcılık yapmasına, dini güçlerin parçalanmasına ve insanlık için ciddi sonuçlara yol açan sözde ve yabancı dini tezahürleri açığa vuran "İblis'in Hayır Duası İle" [11] öyküsü, gerçek olayları yansıtan, insanın psikolojik varlık olarak toplumda tutumunu ön planda ifade etmeye çalışan “Kurulmayan Saat”, “Şeyh İsmayıl'ın Şeyhekeran Seferi”, “Mail. ru Ajanı” operasyonu” “Askerağa'nın İlk ve Son Düğünü”, “Yarım Saatlik Yolda”, “Ları Horozun Hikayesi” [12], buna örnek olarak gösterilebilir. Çalışma sırasında, Hafız Mirza'nın bölgedeki diğer nesir yazarların aksine, azacık pafoslu yazıları tercih ettiğini görebiliriz. Onun yarattığı kahramanlar gerçeklikten biraz uzaklar. Bunu özellikle öykülerinde sık sık görmek mümkündür. Fakat bölgede şahidi

olduğumuz diğer anlatı örneklerinde biz daha çok gerçek olayların kaleme alındığının görüyoruz. Özellikle Ahmet Tahir'in "Zahid`in Kızları" ve "Araf Sakini" [13] öykülerini gösterebiliriz.

Bilindiği gibi, öykü türü hikaye ile roman arasında bir pozisyon tutan, hikayeden büyük, romandan küçük epik eserdir. Bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında öykü türünün içerik olarak farklı biçimlerinin yanısıra farklı renklerini de görebiliriz. Özellikle Zakir Bağır'ın eserlerinde biz küçük öyküleri görmemize rağmen Azerbaycan edebiyatının tamamına göz attığımızda, bu türe hemen hemen pek rastlamıyoruz. Yazarın "Hasret Dolu Bakışlar", "İfşa", "Arap-Zengi Bacı" [8] başlıklı küçük öykülerini buna örnek gösterebiliriz.

Mirhüseyn Abbas'ın eserlerinde, öykü türü önde gelen türlerden biridir. Hikayelerinde olduğu gibi gerçek hayatı ve gerçek duyguları kaleme alan yazarın anlatı sanatında da aynı çizgiyi izlediği görülmektedir. Onun "Soğuk Ömrün Neşesi", "Tatlı Dilli İhanet", "Zarif Kalbin Harareti", "Ömre Zinetdir Güzellik", "Muhabbetle Sıkılmayan El", "Soğuk Ömrün Neşesidir Muhabbet", "Mertlik Kaderin Darbelerini Hiç İndirir", "Varlığına Sığınan Kalp" [2] öyküleri edebiyatımızın neredeyse ebedi ve ezeli konularından olan aşk konusuna adanmıştır.

Bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında roman kendine özgü bir konuma sahip epik türlerden biridir. Nizameddin Şemsizade çalışmalarında roman hakkında şöyle yazar: Roman - edebi türlerin en muhteşemi, edebiyatın en olgun türüdür. O, halk yaşamının edebi bir örneğidir. Eğer insanlar kendilerini romanda bulamazlarsa, bu yazar anlamsız resimlerle uğraşıyor demektir! İlginç olayların arka arkaya sıralanması roman anlamına gelmez. Romanda, öyküler, resimler ve detaylar yaşamın değerine, toplumun tarihi bir değirmen olarak kullanılmasına dayanmamaktadır. Roman tarzı stile hükmediyor, epopee metinde aile olarak farklı tarzları, renkli bir çelenk olarak bir araya getirebiliyor. Ulusal karakter, ulusal romanın bel kemiğidir. Fakat, dahiyane roman insanlık, cihan ve zaman ilişkilerini analiz eder ve açıklar" [1, s.243]. Gerçekten de, araştırmacının belirttiği tüm özellikleri biz bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında yazılan romanlarda açıkça gözlemleyebiliyoruz.

Araştırmacı Ahmed Sami Elaydin`in de belirttiği gibi "Her şeyden önce, Azerbaycan'ın bağımsızlığı toplumun sosyal ve politik yaşamında değişikliklere yol açmıştır. Bu nedenle, devrimci değişimlerle, radikal, sistematik reformlarla birlikte gözlemlenen bu küresel olayın edebi nesrin, ayrıca roman türünün önde gelen konularından birine dönüşmesi doğal bir

zorunluluktur” [14, s.60]. Aslında, bu değişiklikler roman türünde yaratılan karakterlerin doğrudan yaşamında gözlenen değişikliklerdir.

Şunu söylemek gerekiyor ki, bu tür bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında, kapsamlı bir öykü ve hikaye türü olarak kabul görmemiştir. Fakat, buna rağmen bu türde kaleme alınan eserlerin zenginliği fark edilir. Romanın epik türden olan hikaye ve öyküye kıyasla az tercih edilmesi onun bölgenin edebi ortamında da önemini azaltır. Araştırma sırasında tarihi romanla karşılaşmamamız bu fikri özellikle belirtmemize neden olmuştur. Çünkü, bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında ister hikaye türünde karşılaştığımız anı- hikaye, belgesel- hikaye ve isterse de öykü türünde kaleme alınmış eserlerde gördüğümüz belgesel öykü türü, aslında tarihsel roman türünün gelişimini teşvik etmiş olabilirdi. Şöyle ki, bölgenin ünlü ve ayrıca tarihi kişilerin hayatıyla ilgili ilginç konulara rastlanır ve bu da tarihi roman türü için yeteri kadar malzeme olabilirdi. Veyahut da bölgenin kendi tarihinden kaynaklanan olaylar, aynı zamanda bu olayların zemininde gerçek kahramanlara dönüşmüş insanlar tarihi roman türünün da edebi kahramanlarına dönüşebilirdi. Fakat tüm bunlara rağmen bölgede roman türünü ustalıkla kullanmayı başaran nesir yazarlarından biri de Zakir Bağır'dır. Onun "Benim Babasız Dünyam" [8] romanı dikkat çekicidir. Romanda halkımızın tarihinden, etnografyasından, örf ve adetlerinden söz edilir. Şöyle ki, beş bölümden oluşan bu romanda yazar Azerbaycan'da XX. yüzyılın başlarından itibaren, sosyal yapının çeşitli düzeylerde cereyan etmesini tüm çıplaklığıyla göstermeye muvaffak olmuştur. Güney bölgesinde ağaların ve beylerin yaptıkları fitne-fesatlar, zenginlik uğruna, hatta doğmalarına (akrabalar/kardeşler?) bile zulmeden namertler Zakir Bağır'ın kaleminde en iyi şekilde açıklanmıştır. Böyle çilekeşlerden biri de öz dayısı tarafından işkencelere maruz kalan, dayısı kızının beğenmediği fakir bir oğlan olan ve herkesin kaderine uygun isim verdikleri Yetim karakteridir. Artık geçen yüzyılın 20'li yıllarında, Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Güney bölgesinde de Sovyetler yönetiminin kurulması için mücadele veriliyordu. Yetim'in de aktif yer aldığı bu mücadelede bu bölgeye özgü milli ruh, gelenek-görenekler, büyüklere saygı, kötü günde yardımda bulunmak gibi Azerbaycan halkına mahsus özellik ve alışkanlıklar Zakir Bağır'ın ana fikrine dönüşmüş ve yazar bazı sorunları aydınlatmak gibi bir görevin üstesinden hakkıyla gelebilmiştir.

Bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında roman türünde eserler kaleme almış nesir yazarlarından biri de Mirhüseyn Abbas'tır. Onun birbirinden farklı, yürek yakan, zorluklarla dolu bir hayata sahip üç kadının

başından geçenleri ele alan, aile ve günlük hayat konusunda kaleme aldığı “Kırılmış Ömürler” [15] romanı, ömrü boyunca zorluklarla mücadele eden, gözü yaşlı Sara teyze ve mecbur bırakıldığı için öksüzler yurdunda büyümüş, hayatın zorlu sınavlarından çıkan kızı Hanım'ın kötü kaderinden söz açan, insan maneviyatını küçümseyen bir takım dezavantajları ortaya koyan "Kalbin Gölgesi" [16] romanı bu türün bölge edebi ortamında görülen en güzel örneklerindedir. Ayrıca, "Kalbin Gölgesi" romanı, folklor özellikleri açısından Mirhüseyn Abbas'ın diğer eserlerinden farklıdır. Aynure Beşirova "Kalbin Gölgesi" romanı hakkında şunları söylüyor: "Yazar hayatın gerçeklerini edebi gerçeklere dönüştürerek çağdaşlarımızın hayatını, yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini, psikolojisini çok iyi tanıdığını kanıtlamış bulunuyor. Eser anlaşılır, akıcı ve gerçek nesir dilinde yazılmıştır. Eserde her zaman folklor örneklerini görebiliriz. "Nehrin kaynağı pınardır, ailenin kaynağı ise annedir", "Dost olan yerde hasret olmaz," "Gülüş bin bir derdin dermanıdır", "İhtiyar adama altın bağışlama, nevaziş bağışla", "Toprak ot yetiştirdiği gibi, ihtiyarlık da hastalık getirir" gibi amacına hizmet eden özlü sözler kullanılmıştır" [17].

Hafız Mirze eserlerinde de roman türünü görebiliriz. Bu açıdan onun espirili olay ve anılarla zengin, fakat tamamen ciddi ve üzücü sonla biten, tarihi olayların arka planında eski Soyetler rejiminin yanlış ideolojik, ekonomik ve sosyal alanı, farklı bireylerin, aile ve toplumun kişilik oluşumundaki yanlış rolünün ince fikirler ve mizahla keskin olarak açığa çıkarıldığı "Katok" [18] romanı, hayata, dünyaya, tarihe, topluma hem sert, hem de aynı kader ve sevgiyle dolu iyi ilişkilerin yansıdığı "Paz" [19, s.5], romanı hem hacimce hem de konu genişliği ile dikkat çeker.

Eldar Tahirov Lenkeran edebi ortamında roman eserleri kaleme almış yazarlardan biridir. Onun "Baba Sorağında" [20] romanı geçen yüzyıllarda yaşanan bazı tarihi olaylar ve aynı zamanda Alirza'nın soyu hakkında kapsamlı bir bilgiyi okurlara aktarır. Ayrıca güney bölgesinin tarihi, örf ve adetleri, yaşam tarzı, yazarın duyduğu ve doğrudan tanık olduğu gerçek olaylarından söz eder. Romanda yaşanan olaylar gerçek olaylar olduğundan birbirini tamamlar. Roman bölge tarihinin belli bir kısmını yansıttığı için büyük bir önem arz etmektedir. Filoloji bilimleri doktoru, profesör Mesut Memmedov roman hakkında şöyle yazar: "Yazar Eldar Tahirov'un romanlarına aşinalık bir kez daha, farklı kişilikleri olan bireylerin ruhsal dünyasına nüfuz etme yeteneğine sahip olduğunu kanıtlar, çünkü yazarın anlattığı olaylar gerçek ve dolayısıyla doğal ve inandırıcıdır. Yazarın iki bölümden oluşan romanındaki en önemli olgulardan biri de Güney bölgesinin ilk hanı olan Kara Han'dan başlayarak ta Mirhasan Han'a

kadarki Lenkeran Hanlığı'nın soyunun açıklanmasıdır"[20, s. 6]. Bunun yanısıra romanda Ermenilerin Karabağ'a göçürülmelerine ilişkin kısa bilgiler verilmektedir. Şöyle ki, aslen Karabağlı olan Neriman kendi çetesiyle "Elatlar" denilen ve Karabağ'a göçürülen Ermenileri mahveder. İsmayıl Neriman'ın yardımıyla Karabağ'a göçürülen Ermenilerin lideri Haçik'i öldürerek öc alır. Yazar- gazeteci Alizaman Bahış roman hakkında şöyle diyor: "Yazar Talış Hanlığı'nın tarihine gezi yapmış, hanlığın kurucuları, onların vatan, halk sevgisini olabildiğince ustalıkla göstermeye çalışmıştır. Bu bakımdan eserde birkaç yanlışlık olduğu doğrudur, ancak bölge hakkındaki bilgiler küçük eksikliklere rağmen oldukça önemlidir. Eserin edebi değeri onun eğitimsel etkisinde ve ayrıca okurun bu esreden hangı sonucu çıkaracağındadır" [20, s. 7]. Gerçekten de roman bölgenin tarihini, etnografyasını, toponimini öğrenmede büyük önem taşımaktadır. Genellikle, Lenkeran edebi ortamında roman türünde kaleme alınan eserlere baktığımızda "Baba Sorağında" romanının temel bir önem arz ettiğinin şahidi oluyoruz. Yapılan çalışmalar sırasında bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında "Baba Sorağında" romanında olduğu gibi hayatı gerçek tarihi olgulara dayanan yaşam öyküsünü yansıtan ikinci bir roman bulamıyoruz. Günümüz epik türün en yaygın türlerinden biri de denemedir. Ne yazık ki, modern edebi eleştiride deneme üzerine kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Fakat, araştırmalar sırasında hem nesir yazarları ve hem de şairlerin eserlerinde deneme türünü sık sık görmek mümkündür. Hem lirik ve hem de epik türleri içeren deneme ile ilgili olarak araştırmacı İsmayıl Kazımov şöyle yazar: "Bu bir gerçektir ki, deneme tür olarak literatüre ve sanata açık, anlaşılır ilgiden daha çok, hayata ve döneme felsefi-mantıksal yaklaşımın ifadesi olarak meydana gelmiştir. Denemeler, modern eleştirinin yeni tür ve çağdaş eleştiri biçiminin araştırılmasının yanı sıra edebi ve zaman, sanat ve yaşam, toplum ve sorunları, modern yazarın konumu, başka bir deyişle çeşitli kavramlar arasındaki dönemin edebi fikrini yansıtır. Deneme paradoksal türdür. Bu türde argümanların (kanıt ve delil) armonisi ile yazarın tutumu hakimdir. Açıkça ifade etme veya paradoksal kesinlik bu türü nitelendirir" [21, s.13]. Deneme ile ilgili söylenen tüm bu hususlar bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında bu türde kalem oynatan yazarların denemelerinde de açıkça görülmektedir. Özellikle, Ağamir Cavad'ın "Şiir Aşk Işığdır" [22, s.3], Mirhüseyn Abbas'ın "Yangı", "Nağmekar Şair", "Yarım Kalan Ömrün Tüm Salnamesi", "Dostların Tacı, Hacırza Hacı", "Ömrü Uzun, Hayatı Tatlı Masal İnsan" [23], "Ganimeti El İsteği Olan Hacımammad" [24, s.20] denemeleri buna örnektir.

Lenkeran edebi ortamında karşılaştığımız deneylerde, gerçek zeminde meydana gelen olaylar biraz şiirsel bir dille anlatılır. Genel olarak, bölgedeki edebi nesrin farklı türlerine göz attığımız sırada, daha çok olayların gerçek biçimde gerçekleştiğini görüyoruz. Fakat yapılan araştırmalar sırasında bağımsızlık dönemi Lenkeran edebi ortamında nedense, deneme türünde yazılmış eserler görülmemektedir. Bilindiği üzere “denemede fiili malzeme bedii bir dille anlatılır. Burada, hemen hemen her şey gerçek olaylara dayanmaktadır ve istatistiksel olmayan bir özellik olarak ifade edilir. Denemeyi makaleden ayıran özellik onun sanatsallığı ve açıklama şekilleri, hikayeden ayıran özelliği ise gerçek malzemeye dayanmasıdır” [8, s.163]. Büyük olasılıkla, bölgedeki yazarlar, belgesel öykü ve belgesel hikaye türlerine oldukça fazla değindikleri için, eserleri arasında deneme türüne fazla yer vermemişler. Araştırmalarda sanatsal nesir türünün Lenkeran edebi ortamında önceki dönemlerden farklı olarak bağımsızlık yıllarında hem konu hem de biçimce gelişmeye başladığı bilinmektedir. Bölge yazarları şairlere kıyasla az da olsa bağımsızlık döneminde yeteri sayıda nesir türünde eserler kaleme almışlar.

KAYNAKÇA

1. Şemsizade N. Edebi teorisi. Bakü: Progres, 2012, 433 s.
2. Mirhüseyn Abbas. Soğuk ömrün neşesi. Bakü: Nurlan, 2002, 164 s.
3. Mirhüseyn Abbas "Hayatın acısı" hikayesi. "Meşal" dergisi 1/2013, s 30.
4. Kadusi G. K. Benim Akademi. Bakü: Adiloglu, 2013, 256 s.
5. Mesudi Dövrən "Yadıma düşüyor". Meşal, edebi - edebi makaleler dergisi 2006, 3-4, s 1210.
6. Mesudi Dövrən. "Umut", "İnsan". Meşal. edebi, bilimsel-gazetecilik dergisi. 2004, 3-4, sayfa 38-40
7. Alibeyli S. Beyaz gecenin kızları. Bakü: "Vatan" yayınevi, 2010, 144 s.
8. Zakir Bağır. Benim babasız dünyam. Bakü: "UniPrint", 2011, 352 s.
9. Ehedov H. E. Seni unutmayız. Bakü: Gençlik, 2004, 203 s.
10. Bağirov M. Ömürde izler. Bakü: Adiloglu, 2004, 152 s.
11. Hafız Mirza "İblis'in hayır duası ile." Bakü: "Ol" MMC, 2014, 112 s.
12. Hafız Mirza. Sıcak yazlar rüzgarlar. Bakü: "Abilov, Zeynalov ve oğulları", 2007, 414 s.
13. Ahmed Tahir. Zahid'in kızları. Lenkeran: LDU yayınevi, 2017, s. 111 s.
14. Ahmed Sami Eles. Bağımsızlık dönemi Azerbaycan romanı. Bakü: Nurlan, 2017, 192 s.
15. Mirhüseyn Abbas. Kırılan ömürler. Bakü: "MBM" yayınevi, 2013, 376 s.
16. Mirhüseyn Abbas. Kalbin gölgesi. Bakü: "Kooperatif" yayınevi, 2007, 343 s.
17. Aynure Beşirova "Okur ve kitap". "Meşal" dergisi.1-2 / 2011, s 31.
18. Hafız Mirza. Katok. Bakü: "OL" NPKT, 2017, 372 s.
19. Hafız Mirza. Ayın 32. gününde. Bakü: "Abilov, Zeynalov ve oğulları" 2005, 348 s.
20. Tahirov E. " Baba sorağında". Lenkeran: LDU basınevi, 2017, 290 s.
21. Şirvanlı M. U. "Selam İhtiyar". Edebi - edebi felsefi düşünceler. Bakü: Mütercin, 2015. 144s.

N.H. Memmedova. Bağımsızlık Dönemi Lenkeran Edebi Ortamında Nesir.

22. Cavad Ağamir. Aşk ışığı Bakü: Adiloglu, 2007, 142 s.
23. Mirhüseyn Abbas. Azize`nin hatası (hikayeler). Bakü: Ecoprint, 2018, 2018 s.
24. Mirhüseyn Abbas "Ganimeti el isteği olan Hacımemmed". "Meşal" dergisi, 2/2013, s 20.

Андатпа

Мақалада Әзербайжанның Ленкоран аймағында тәуелсіздік кезеңіндегі әдеби прозаның даму жолдары қарастырылған. Сонымен бірге жазушы шығармаларындағы негізгі тақырыптар, Ленкоран әдеби ортасындағы эпикалық типтегі ең танымал жанрларға талдау жасаған. Зерттеу барысында, проза жанры тәуелсіздік жылдарында Ленкоранның әдеби ортасында тақырыптық жағынан да, форма жағынан да дами бастағандығы белгілі болды. Әңгіме - Ленкоран әдеби ортасында ең көп тараған эпикалық жанр, ол әдеби прозаға өзіндік реңк береді. Мақалада Севда Алибейли, Хафиз Мирза, Коркмаз Кадуши және Мирхусейн Аббас, Месуди Деврани т.б. ақын-жазушылардың еңбектеріне талдау жасалған. Тәуелсіздік кезеңінде Ленкоранның әдеби ортасында повесть, роман жанры да жаңа мәнге ие болған. Қазіргі кезеңдегі кең таралған эпикалық жанрлардың бірі - эссе. Бірақ Ленкоран әдебиеттануында эссе жанры бойынша ауқымды зерттеулер жоқ. Алайда, зерттеу барысында сол кездегі біз ақын, жазушылардың шығармаларында эсселерді жиі кездестірдік.

Кілт сөздер: проза, повесть, әңгіме, роман, Ленкоран әдеби ортасы, тәуелсіздік кезеңі
(Меммедова Н.Х. Тәуелсіздік кезеңіндегі Ленкоран әдебиеттануындағы проза)

Аннотация

В статье исследуются направления развития литературной прозы в литературной среде Ленкорани в период независимости. В то же время были исследованы и определены основные темы, освещаемые произведениями писателей, а также наиболее популярные жанры эпического типа в литературной среде Ленкорани. Известно, что во время исследований в отличие от предыдущих периодов литературная проза начала развиваться в литературной среде Ленкорана как по предмету, так и по форме в годы независимости. Севда Алибейли, Хафиз Мирза, Коркмаз Кадуши и Мирхусейн Аббас являются авторами самых распространенных историй в литературной среде Ленкорани. Стоит также отметить, что жанр поэзии мы встречаем не только в творчестве писателей, но и в жанрах лирических жанров. В частности, это тип творчества Месуди Деврани и Корхмаза Кадуши. Это правда, что в литературной среде Ленкорана в период независимости, жанр романа не принял такой широкий спектр, как жанр повествования. В литературной среде Ленкорани роман жанра также является одним из жанров эпического типа, получившего особое положение. Одним из наиболее распространенных жанров эпоса в современную эпоху является эссе. К сожалению, в современной литературной критике не было проведено никаких обширных исследований. Однако во время исследований мы часто встречаем очерки в творчестве как поэтов, так и писателей.

Ключевые слова: проза, история, история, роман, литературная среда Ленкорана, период независимости
(Меммедова Н.Х. Проза в литературной среде Ленкорань периода независимости)